

Çarçewaya Çar Fonksiyonê Folklorî de Edetê Dîwan yê Zazayan

Diwan Tradition in Zazas in the Context of Four Function of Foklore

Metin ÇİFTÇİ*

ÇİFTÇİ Metin, (2023),
"Çarçewaya Çar Fonksiyonê
Folklorî de Edetê Dîwan
yê Zazayan", Nûbihar
Akademî, no. 19, p.131-
142, DOI: 10.55253/2023.
nubihar.1295342

Genre/Cure: ResearchArticle/
Gotara Lêkolînî

Received/ Hatin: 10/05/2023

Accepted/ Pejirandin:
23/05/2023

Published/ Weşandin:
30/06/2023

ORCID:
0009-0001-7843-6977

Plagiarism/Întihal: This article
has been reviewed by at least
two referees and scanned via
ithenticate plagiarism website./
Ev gotar herî kêr ji aliyê 2
hakeman ve hatiye nirxandin û
di malpera întihalê ithenticate re
hatiye derbaskirin.

KILMNUS:

Dîwan hem îcra û zemînê neqlî yê berhemane kulturî yê fekkî ra yew o, hem zî derheqê cuya şarî ya gelêrî de datayanê muhîman neqil keno. Dîwan goreyê xwu (xo) ra wayerê yew hîyerasî û qaydeyan o. Tîya de îkramê wer û şimitişaî yeno kerdiş, misafirî yenî we-dartiş. Vatişê ke çarçeweya edetê dîwanî de ca genî, tayê karkerdê înan estê. Nê karkerdî sey çar karkerdê folklorî yenê zanayîş; keyfûşayîkerdiş, tesdîqbîyayîşê kulturî û ê ke rîtuêlan muşahedekerdiş û ê ke îcra kenê, tesdîqkerdiş rîtuêlan û dezgehan û karkerdê perwedeyî. Peynîya na xebate de ma vînenê ke edetê dîwanî de çar karkerdê folklorî vejenî meydan. Bi naye edetê dîwanî herçiqas dewranê veran de zixm bibo zî ewro tîkê bîyo sist.

Kilîdçekuyî: Edetê dîwanî, çar fonksiyonê folklorî, zazayî, kulturo fekkî.

ABSTRACT:

Diwan tradition, which is one of the performance and transmission contexts of oral cultural products, con-

* **Dr, MEB de mamosta/ Dr., Teacher,**
E-mail: metinciftci711@gmail.com, ORCID: 0009-0001-7843-6977.

veys important data about the traditional life of the people. The divan tradition has some functions. These functions are known as the four functions of folklore; entertainment is the affirmation of culture and the validation of the rituals and institutions of those who observe and perform the rituals, the educational function and the maintenance of accepted behavioral patterns. It is concluded that the divan tradition, which was very lively in the old times in the Zaza society but weakened today, plays a very important role in the maintenance of the behaviors and rules that meet the needs of people such as entertainment, education and socialization, ensure the approval and continuity of traditions and customs, and are adopted by the society in a common way.

Key Words: Divan tradition, four functions of folklore, Zazas, oral culture.

1. DESTPÊK

Îcra û zemînê neqlî yê berhemanê kulturî yê fekkî ra yewî zî edetê dîwan (qonax/oda) o (). Dîwan goreyê xwu ra wayerê yew hîyerarşî û qayde yo. Ma xebatê warî de qey nê edetî mefhûmê “dîwan, qunax û wadi-e” tespît kerdî (KK 1, KK 2). Dîwankerdiş, dîwan ronayîş, qunaxkerdiş, cemat girêdayîş; çarçewayê cayêk de kombîyayîş û terraquerdiş, meclîs ronayîş, pêserameyîş de şuxilîyenê.

Dîwan yan zî qunax, zafane keyeyê risipîyanê dewe de nîyeno ro. Bê ney odayê dewe zî estî. Xwu gore tikê qaydeyê nênuşte yê nê dezgehî est ê. Terraqeyê ke tîya de benê tena camêrdî beşdar benî. Cinîyî yewna ca de yan zî odayo cîya de yêni pêser. Bê ney misafirêk bêro dewe zafane cayo ke misafir ho ci tîya de dîwan nîyenî ro (KK 1, KK 2).

Mumkin o ke ma vaji mîyanê şarê zazayan de edetê dîwanî dewranê verênan de tradîsyonêko zehf ganî bi. Ma eşkenê vaji dezgeh û tradîsyonê tewr muhîm yê kulturê fekkî yê zazayan dîwan o. No behs de Paul Connerton vano ke keye tena yew mekan nîyo eynî wext de qey vîrameyîşî zî sîstemêk o (Connerton, 2021, r. 29). Çünke komelê zazayan hetanî serranê peyênan wayîrê yew dezgehê perwerdeyî-banderbîyayîş û ziwanê nuşteki nêbi. Coka dîwan, dezgehêk o ke wayîrê muhîmîya heyatî yo û berdewamîya ziwan û kulturî dewamneno (domnen) û kontekstê îcra û viraştîş yê kulturê fekkî yo. Nê meknan de sanik û hîkayeyan ra teber hîkaye û serebûtê ke cuwa ver ciwîyayê vajiyenî. Çîyê ke tîya de vajiyenî hem kulturêk o hem zî yew neqlê ziwanî yê.

2. EDETÊ DÎWANÎ DE ÇAR KARKERDÊ FOLKLORÎ

Vatişê ke çarçeweya edetê dîwanî de ca genî tikê karkerdê (fonksiyon) înan est ê. Nê karkerdî; sey çar karkerdê folklorî (Bascom, 1954, r. 333-349; Bascom, 2007) yenî zanayîş; keyfûşayîkerdiş, tesdîqbîyayîşê kulturî û ê ke rîtuellan muşahede-

kerdiş û ê ke îcra kenî, tesdîqkerdişî rîtuellan û dezgehan û karkerdê perwedeyî. Mumkin o ke bivajîyo vatişê ke tîya de îcra benî însan ke yew estbîyayeyo sosyal o, hewceyîya sosyalbîyayîş û keyfûşayîkerdişî eyî anî ca. Bi taybetî fikrayî ke no konteks de yenî vatiş, anekdotê komîkî, yarîkerdişî cayo sereke genî. Ney ra pîya teqlîd û temsîlkerdişan de yew qêde wayîrê karkerdê keyfûşayî û şakerdişî yê. Bi taybetî teqlîdê ke bi fek û qalkerdişê dewanê binan beno elemanê şakerdişî ra yew o.

No mekan de bi wasitayê sanike, efsane, destan û qiseyê pêxemberan yan zî yew serebûtê ya goşdarîkerdoxan rê, rasterast rê zî nerasterast derheqê heyatî de zanayîşî neql benî û wazîyeno ke nê vatişan ra dersêk bigerîyo. Bi sanikan merdimê ke mîyanê komelî de yê û bi taybetî tutan rê erjê ke komel qiyemet dano ci qêdeyêko nerasterast neql benî. Ney ra pîya bi kontekstê yew vateyo verênan yan zî îdyomî ya erjê ke komel tesdîq keno ano çîman ver û bi nesîhetdayîş a yew qêde karkerdê perwerdeyî vînenê.

Kulturê dîwanî û çîyêkê ke tîya de vajiyenî karkerdê pawitiş û dewamkerdişê xeylê urf û edetî ke mîyanê komelî de estê înan anî ca. Ma eşkenî vajî ke çareserkerdişê persanê komelkîyan de peynîya mişewreyî ke dîwanî de ameyê kerdiş, bi çîman ver ardişê urf û edetan a qerarêk girewtîş, dezgehanê komelkîyan û vîyartbarbîyayîşê urf û edetan zixm keno. Nê îcra û vatişî eynî wext de berdewam û neqlbîyayîşê kulturî û tesdîqbîyayîşê ci ano ca.

Çend tertîb (pergalkerdiş) û qaydeyê dezgehê dîwanî estî. Verê verkan no ca, goreyê taybetîyanê zazayan ke komelêko patriyarkî ya dilq (şekil) geno. Kombîyayîşê ke tîya de benê de tena beşdarbîyayîşê camêrdan yanî goreyê cinsîyetî çîyayî ronayîş, dîzaynê runiştîşê odayî de lazimîya cayanê berzan de runiştîşê kokîman û misafirran û cayanê nêzdîyê berî de zî runiştîşê bi taybetî ciwanan û tutan û sey zafane qalîkerdişê kokîman û goşsernayîşê ciwanan qaydeyê nenuşteyî est ê. Ma eşkenê vajî ke nê qaydeyî tena nê cayan de nêşixulîyenê, eynî wext de hema hema eynî qayde cuya rojane de yenê şixulnayîş. No semed ra hem bi vatişê sanikan, qiseyan, hîkayeyan û vateyê verênan ke çarçeweya kulturê dîwanî de îcra benî hem zî bi sayeyê qaydeyê ke tîya de yenê tethîqkerdişî cûya rojane de têgerayîşê qebulbîyayê yenê dewamkerdiş.

Roja ma de komelê zazayan de tradîsyonê dîwanî yew bedilîyayîş vîyarneno û roj bi roj beno sist. Tîkê sebebê nê bedilîyayîş û neçarbîyayîşê ke kulturî de benê estî. Kulturo ke komelêk wayîr o, hetê tîkê unsuran ra dilq gêno. Nê unsuran ra sere de erdnîgarî (cografya) û şertê ciwîyayîşê yê ê komelî ke tede cuyeno yenê. Qismê dîyarkerde yê şarê zazayan cûya xo dewe de dewamneno. Ê ke dewe de cuyenî goreyê verî tay bo zî zîret û heywankarî ya meşxûl benê û debareyê xwu temin kenî. Labelê ma vînenî ke bi zêdebîyayîşê fabrîkayan a dewijî hewceyanê xwu, kar û ramiteyanê xwu ra teber, zafane wina cayan ra sey çîyanê hedre temîn kenî. No semed ra hûmara

dewijan ke bi zîret û heywankarî ya mijulîyenî roj bi roje kêmbîyena.

Ma eşkenî vajî ke encamê bedilîyayîşî tena ekonomik nêbenî eynî wext de kontekstê nê karan de kulturo ke vîyarte de hîna dinamik bi hêdî hêdî orte ra wedarîyeno. No meşxulîyet tena yew bikarardîşo asan nîyo, yew raştî yo ke kultur xwu mîyan de pê ardo yo. Terke çînayîş de miterhe kerdîş, çend bikarardîşê ke derheqê heywankarîye de yê, kelam/lawikê ke wextê nê karan de yenê vatiş, vatişî ûsn. erjê kulturî zî teriknayîşê de nê karan a pîya ver bi vîndîbîyayîşî de yê. Kêmbîyayîşê karanê zîret û heywankarîye ya pîya vatişê ke vîro kulturî de ca gêni, ma eşkenî vajî ke zemînê dîwanî de vatişê ke derheqê babetî de yê kêmnayo. No semed ra azo newe xeyle hajatê ke zîret û heywankarîye de şixulîyeno, bikarardîş û mefhûmê ke babet a eleqedar ê, înan bêxeber maneno. Coka beynateyê azan de manaya ziwan û kulturî de qerîfîyayîş yeno meydan. No mewzu de Jan Assmann vano ke “qey hîş, ca/mekan çi yo, qey kulturo vîrameyîşî zî zeman eynî yo” (Assmann, 2018, r. 39). Yanî eger edetêk orte ra wedarîyo çiyê ke eleqader ci yê ê zî orte ra wedarîyenî.

Unsuru bîn zî ke cûya komelkî û kulturî ser o tesîr keno averşîyayîşê teknolojikî yo. Hacetê teknolojikî cûye kenî asanêr. No nêşkîyeno bêro înkarkerdîş labelê nê hacetê asanêrkerdîşê heyatî cûya dewijan bi yew terzo radîkal bedilnayo. Hetê cematê zaza-yan ra ma biewnî na babete, ma benî şahîd ke bi taybetî televizyon cuya komelkî eşkera yew qêde bedilnena. Televîzyon, edetê dîwanî ke elemanê neterikîyaye yê cuya komelkî ra yew o û karkerdanê tewr verênan yê komelkîbîyayîşê ra yo bin ra xerxilnayo (Postman, 1994). No rastîyêko bêşek o. “Verê cû însanî muhtacê yewbînan bî. No semed ra zafane şewan ameyênî têhet û terraqnayenî. Labelê ewro kam o ke boya ci bena teng, keyeyê xo de televizyon keno a û wextê xwu vîyarneno” (KK 2).

Cigêrayîşanê warî de xeyle keso çime, ma şahîd bîyê ke verê cû yanî nêzdîyê 20-30 serran ra ver hema hema her dewe de şewî dewijî ameyênî têhet û terraqnayênî, keyf kerdênî, tikê meseleyan ser o qalî kerdênî û înan çareser kerdênî, vatênî (KK 1). Vatişan û muşahedeyan ra ma rayîr bigerî ma eşkenê vajî ke edetê dîwanî hema zî esta labelê xeyle bîya sist.

Yewna xisuso ke kulturê dîwanî ser o tesîr keno asabîyayîşê resî yo. Dewrê ke bejrayîrî zaf çin bê însanî seyahatanê xo de dewan xo rê sey ding dîyênî. Mecbur dewan de mendênî. No semed ra misafir raştkerdîş zaf bibî coka edetê dîwanî zehf ganî bî (KK 1). Kêmbîyayîşê hacetanê dayîşgîrewtişê xeberan, misafiran rê karkerdê dayîşgîrewtişê xeberan bar kerdênî. Dewijî zî bi misafiran dinyaya teberî ra xeberdar bîyênî. Unsurê bînî ke dîwanî ser o xirab tesîr kenî ra pîya asanbîyayîşê resî zî kulturê dîwanî kerdo sist. Bi averşîyayîşê teknoloji ya ma şahid benî ke verê cû kesê ke eynî cayan pare kenî nika tikê zemînê medyaya komelkî de yenê têhet, grûban pê anî û hewceyîya xo ya komelkîbîyayîşî (sosyalbiyayîşî) anî ca.

Bi bedilîyayîşê şertanê cuye ya pîya edetê dîwanî hem hetê dilq hem hetê tedeyî

ra bedilîyayo. Dewranê verênan de dîwanî hema hema her şewe îcra bênî la nika bîyo sist. Hetê tedeyî ra xeylê vatişî herinda xo babetanê populeran ra siyaset, din-yaya televîzyonê yan zî serebutê medyaya sosyalî rê verdayo. Hema hema qet yew dewe de zî hinî sanik, efsan û destanî xo rê vatoxî nêvînenî. Çünke herinda înan televîzyon girewta û nê beşî hinî ver bi xovîrakerdişî yê. Verê cû edetê dîwanî wezîfeyo zehf muhîm ardenê ca û tîya de hişo komelkî amenî meydan. Komelî, bi hişo komelkî kulturê xwu az bi az neqil kenî (Connerton, 2019, r. 8-11). La ewro ma nêşkenî nê hiş ra behs bike. No semed ra nika extîyarî û ciwanî yewbînan hol fehm nîkenî.

3. PEYNÎYE

Ma eşkenî vaji ke edetê dîwanî nê tena yew edet o, eynî wext de dewamkerdişê kulturî de rolêko heyatî kay keno. Çünke ma vînenî ke cayê ke no edet tede dewam keno de hem ziwan hem zî kultur zehf dinamik o. Ewro dewan de edetê dîwanî şertê cuya ke bedilîyayne rey dir hem bedilîyayo û hem zî bîyo sist. Ma eşkenî vaji ke nê bedilîyayîşê ke dîwanî vîyarnayî hem zirar dayo ziwan hem zî kulturî. Çünke kultur û ziwan perabesteyê yewbînanî yê. Wexto ke no edet ame tereknayîş ziwanî ke nê cayan de şixuluyeno beno zeîf.

Demanê verînan de hîşa kulturî ya ke çarçewaya edetê dîwanî de çîyêkê vajiyayneyî ra ameya meydan bîya zeîf. No semed ra nê hal de tesîrêko xirab ginayo kulturo fekkî (Alay, 2019). Vateyê verînan, îdyomî, duayî, zewtî, sondî, çibenokî ke unsurê kulturo fekkî yê. Nê dewlemendîyê ziwanî nika hîşê mileta ma de bîy zeîf û her roj benî vînd. Badê wekenitişî ra ma eşkenî vaji ke dîwanî de keyfûşayîkerdiş, tesdîqbîyayîşê kulturî û ê ke rîtuêlan muşahedekerdîş û ê ke îcra kenê, rîtuêlan û dezgehan tesdîqkerdişî û karkerdê perwerdeyî vejenî meydan. Edetê dîwanî nê çar heme karkerdanê folkor xwu mîyan de paweno.

4. ÇİMEYÎ

Alay, O. (2019). *Sözlü Geleneğin Elektronik Kültür Ortamında Ve Müzik-Mekân Odağında Yansıması*. Türk Dili Dergisi, s. 2-19.

Assmann, J. (2018). *Kültürel Bellek*. 3. baskı, (çev: A. Tekin). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bascom, W. R. (1954). *Four Functions of Folklore*. The Journal of American Folklore, 67 (226).

Bascom, W. R. (2007). *Sözlü Geleneğin (folklorun) Dört İşlevi*. Çev.: Aysıt Tansel), *Folklor/Edebiyat*, 52/4, 7-28.

Connerton, P. (2019). *Toplumlar Nasıl Anımsar*. 3. baskı, (çev: A. Şenel). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Connerton, P. (2021). *Modernite Nasıl Unutturur*. 4. baskı, (çev: K. Kelebekoğlu). İstanbul: Sel Yayınları.

Postman, N. (1994). *Televizyon: Öldüren Eğlence*, Çev. Osman Akınbay, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Çımeyê Fekkî

KK 1: Ali DOLGUN, 63 serre yo, mekteba mîyanîn ra mezun bîyo, teqawut bîyo, Yedievler/Çewlîg.

KK 2: Hüseyin ARSLAN, 77 serre yo, mekteba verîn ra mezun bîyo, cityer o, Yeniköy/Çewlîg.

Extended Abstract:

It is possible to say that the divan tradition in Zaza society was a very lively institution and tradition in ancient times. It can be said that the most important institution and tradition of Zaza oral culture is the Divan. Because of the Zaza society did not have any educational institution and until the last years a literary language. Therefore, the divan, which is a vital institution and tradition that ensures the continuity of language and culture; It is the context of formation and execution of oral culture. In addition to the tales and stories told in these environments, many real events and stories that have lived before are also told. What is described here is both a culture and a language transfer.

One of the contexts of performance and transmission of oral cultural products is the tradition of “divan” (mansion/room). It is possible to explain the divan as an institution and tradition, where the villagers gather in a house and chat, have a unique hierarchy and rules, serve food and drink, and host guests. In field studies, we found that concepts such as “diwan”, “qunax” and “wadi-e” are used for this tradition. “Dîwan kerdiş”, “diwan runayiş”, “qunax kerdiş”, “cemat giridayiş”; idioms such as meeting and chatting, setting up a council, meeting are also used in this context.

The Divan or the mansion was usually set up in the houses of the notables of the village, and there were also village rooms. This institution has some unwritten rules according to its own. Only men participated in the conversations held here. Women would also gather elsewhere or in a separate room. In addition, when a guest comes to the village, the divan is usually set up in the place where the guest is.

The narratives within the framework of the Divan tradition have some functions. These functions are known as the four functions of folklore (Bascom, 1954: 333-349); entertainment is the affirmation of culture and the validation of the rituals and institutions of those who observe and perform the rituals, the educational function and the maintenance of accepted behavioral patterns. It is possible to say that the institution of Divan and the narratives performed here meet the socialization and entertainment needs of human beings, who are social beings. Especially the jokes, funny anecdotes and jokes told in this context are at the forefront of these narratives. In addition to this, imitations and animations also have a kind of entertainment and entertainment function. In particular, imitations made with the dialect and speaking style of different villages are one of the elements of entertainment.

The tales, legends, epics, stories of the prophets or any event told in this place are conveyed to the listeners, sometimes implicitly and sometimes directly, about life, and they are asked to learn a lesson from these narratives. With fairy tales, the values that society attaches importance to individuals and especially children are implicitly conveyed. In addition, a proverb or idiom said in the context of an event or situation functions as a kind of education by underlining the values approved by the society and giving advice.

Divan culture and the narratives here serve the function of preserving and maintaining many traditions and customs in the society. It is possible to say that trying to reach a decision by considering tradition and tradition as a result of consultations in the council for the solution of social problems reinforces the validity of social institutions and tradition. These practices and narratives also ensure that the culture is transmitted, maintained and validated.

Today, the divan tradition in the Zaza society is undergoing a change and is gradually weakening. There are some reasons for this weakening and change in culture. The culture of a society is shaped by some factors. At the beginning of these factors are the geography and living conditions of that society. A certain part of the Zaza society continues to live in the village. The people living in the village continue their lives with agriculture and animal husbandry, albeit less than in the past. However, with the increase in factory production, we see that the villagers get their needs ready from such places rather than what they cultivate. Therefore, the number of villagers dealing with agriculture and animal husbandry is decreasing day by day. The results of this change are not only economic, but it is also possible to say that the culture that existed dynamically in the past in the context of these efforts is gradually disappearing.

Another factor affecting social life and culture is technological developments. It is undeniable that technological tools have made life easier, but these tools have radically changed the life of the villagers as well as making life easier. When we consider the subject in terms of Zaza society, we witness that television has clearly transformed social life. It is an undoubted fact that television has deeply shaken and transformed the Divan (Dîwan/Qunax) tradition, which is one of the indispensable elements of social life and one of the most prominent practices of socialization in the Zaza society. "People used to need each other. That's why they usually get together in the evenings and chat. However, today, a bored person turns on the TV at home and spends time.

Last factor affecting the Divan culture is the ease of transportation. During the periods when highways were not common, people generally had to spend the night in villages, which

we can define as some stops. Therefore, the tradition of divan was also very lively, as hospitality was also common. The inadequacy of the means of communication has led to a kind of communication function being assigned to the guests. The villager could also be aware of what was going on in the outside world through his guests. Along with other factors affecting the divan negatively, the ease of transportation weakened the divan culture.

We are faced with the conclusion that the cultural memory formed by the narratives performed within the framework of the divan institution in the old times weakened, and therefore the oral culture was adversely affected by this situation. Proverbs, oaths, riddles, rhymes, etc., which are products of oral culture, are only in the memory of the elderly, weaker than in the past. At this point, it becomes clear that the divan institution is not just a tradition, but has a vital function in preserving and maintaining both language and culture. We can easily see that the language and culture are dynamic in places where the Divan institution is alive.

As a result, it is concluded that the divan tradition, which was very lively in the old times in the Zaza society but weakened today, plays a very important role in the maintenance of the behaviors and rules that meet the needs of people such as entertainment, education and socialization, ensure the approval and continuity of the traditions and customs, and are adopted by the society in a common way.